

## Streszczenie

Przedmiotem badań w prezentowanej pracy są korelacje rozwojowe pomiędzy przemysłem a ośrodkiem miejskim. Choć zależność ta pojawiła się na większą skalę w XIX w., również w kolejnym stuleciu powstały ośrodki, których prawidłowe funkcjonowanie było uzależnione od sprawnego rozwoju przemysłu, utożsamianego często z jednym przedsiębiorstwem. Zależność ta została ukazana na przykładzie osady Kamienna, która z czasem stała się miastem.

Głównym celem rozprawy jest ukazanie specyfiki rozwoju miasta związanego z przemysłem zbrojeniowym. Na początku lat 20. XX w., zgodnie z opracowaną koncepcją budowy polskiego przemysłu zbrojeniowego, przystąpiono do budowy Fabryki Amunicji w osadzie Kamienna, która weszła w skład utworzonego – decyzją Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów – przedsiębiorstwa państwowego nazywanego Centralnym Zarządem Wytwórni Wojskowych (CZWW). O lokalizacji inwestycji zdecydowały zarówno dogodne połączenia kolejowe i drogowe z centralnymi obszarami Polski jak i aspekty strategiczne – zakład usytuowano w tzw. „trójkącie bezpieczeństwa”, czyli na terenie znajdującym się w bezpiecznej odległości od granic państwa, a także pośród lasów, które miały chronić obiekt przed lotnictwem i inwigilacją obcych wywiadów oraz stanowić naturalną osłonę na wypadek przypadkowego wybuchu. Nie bez znaczenia pozostawał także fakt wielowiekowej tradycji miejscowego hutnictwa żelaza. Prócz Państwowej Fabryki Amunicji zainicjowano również budowę zakładów w Zagożdżonie (dziś Pionki), Radomiu i Warszawie. W ten sposób powstały najnowocześniejsze wówczas fabryki pracujące na rzecz obronności kraju, których sprawne funkcjonowanie miało zagwarantować niezbędne dla armii wyposażenie w broń i amunicję. Plany te stały się w kolejnej dekadzie podstawą do założeń Centralnego Okręgu Przemysłowego. Dynamiczny rozwój przemysłu zbrojeniowego przełożył się w zasadniczy sposób na zmiany nad Kamienną. Tak ważna inwestycja w tym rejonie, umożliwiła zakończenie sukcesem starania mieszkańców ubiegających się o podniesienie statusu ośrodka. Wraz z uzyskaniem praw miejskich, PFA stała się jednym z najistotniejszych elementów w strukturze młodego miasta, na które oddziaływała w każdym aspekcie. Znaczny napływ ludności związany z powstaniem zakładu wpłynął bezpośrednio na zmianę w strukturze społecznej, kulturowej i przestrzennej miasta. Wybuch II wojny światowej przerwał rozwój ośrodka. Okupacja niemiecka, nastawiona na intensywną eksploatację zrujnowała zarówno zakład jak i miasto. Z punktu widzenia Skarżyska-Kamiennej, nowe możliwości rozwojowe miały nadejść wraz z zakończeniem działań wojennych i nastaniem nowej rzeczywistości

politycznej, a wzrost gospodarczy przypadający na okres realizacji planu sześcioletniego (1950–1955) przewyższał pod względem ilościowym zmiany przedwojenne. Jednak zmiany te były zupełnie inne pod względem jakościowym i wynikały bezpośrednio z systemu wytworzonego w ramach rządów komunistów.

Badania przeprowadzone na potrzeby niniejszej rozprawy ukazują dokładną charakterystykę zależności między rozwojem miasta a przemysłem w różnych przedziałach czasowych, gdyż praca została podzielona na wyraźne okresy chronologiczne. Zabieg ten pozwolił również na porównanie zmian zachodzących w poszczególnych latach oraz uchwycenie zjawisk charakterystycznych dla danego okresu. Najważniejszym zadaniem pracy jest porównanie funkcjonowania fabryki zbrojeniowej przed wojną i po wojnie na tle zmian zachodzących w skali regionu i kraju oraz określenie jej stref wpływów – oddziaływanie na miasto w sferze politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej. Lokalizacja przemysłu wpływała nie tylko na wzrost liczby mieszkańców, lecz i na inne aspekty funkcjonowania ośrodka – budownictwo mieszkaniowe, wyposażenie miasta w urządzenia komunalne, instytucje związane z ochroną zdrowia czy inwestycje kulturalne, co bezpośrednio przekładało się na życie mieszkańców, a także zmiany w strukturze społecznej. Ważnym zagadnieniem poruszonym w prezentowanej pracy są również dzieje samego miasta i przedsiębiorstwa, które dotychczas nie doczekały się tak szczegółowej i pogłębionej analizy.

Podstawą źródłową niniejszej pracy stanowią różnorodne źródła archiwalne, źródła wywołane, wspomnienia, dane statystyczne, prasa oraz materiały ikonograficzne. Ze względu na znaczne rozproszenie materiału archiwalnego kwerenda została przeprowadzona w ośmiu archiwach. Całość została uzupełniona literaturą dotyczącą rozwoju miast, przemysłu zbrojeniowego, gospodarki, dziejów przedwojennych i powojennych kraju i inną.

Rezultatem szerokiej kwerendy archiwalnej jest obraz przemian uchwycony w oficjalnej dokumentacji, wytworzonej przez administrację państwową. Ta specyficzna wizja została uzupełniona w wyniku przeprowadzonej szerokiej kwerendy prasowej oraz wykorzystaniu źródeł osobistych. Niezwykle cennym źródłem historycznym okazały się materiały autobiograficzne. W pracy wykorzystano pamiętniki i wspomnienia, często niepublikowane. Dodatkowo, doceniając relacje świadków historii, w pracy dużo uwagi poświęcono również źródłom wywołanym, które stanowią oddzielną grupę składającą się na bazę niniejszej pracy. Na potrzeby badań przeprowadzono wywiady z osobami, które mogły podzielić się swoimi refleksjami na temat zmian zachodzących w mieście czy osobistych doświadczeń związanych z określonymi wydarzeniami.

Jak wykazała analiza wszystkich wymienionych wyżej materiałów, zjawisko rozwoju miasta implikowanego przemysłem było zagadnieniem skomplikowanym i zależnym głównie od uwarunkowań politycznych. Decyzje podejmowane na poziomie centralnym decydowały nie tylko o losie ośrodków, ale i ich mieszkańców. Dyrektywy i plany, niezależnie od systemu sprawowania rządów, kształtowały funkcje i wygląd miast oraz tworzyły ramy do formowania życia społecznego.